

Ärende Byggnads upphovsrätt

Sökande L och J

Givet 25.9.2018

Sammanfattning

När den ursprungliga arkitektens namn anges, har upphovsmannen eller dennes rättsinnehavare rätt att kräva att det anges att ombyggnaden har planerats av någon annan i det fall att ombyggnaden utgör en väsentlig ändring av byggnaden.

BEGÄRAN OM UTLÅTANDE

1. Sökandena anhåller om upphovsrättsrådets utlåtande beträffande Navigationsskolan i Mariehamn som uppfördes under åren 1937-38 enligt ritningar av arkitekt Lars Sonck.
2. Navigationsskolan är en av stadens mest betydande byggnader och är belägen på en synlig plats, och är ofta avbildad bl.a. i turistbroschyrer. I den ursprungliga fasaden kröntes trapphuset av en lanternin, som gjorde trapphuset till ett vertikalt fyrkantigt element infällt i fasaden. Nu är den ursprungliga lanterninen halshuggen.
3. Man har byggt ett plåtskjul i stället, fullständigt avvikande från Soncks arkitektur. Vidare har man rest en fartygsmast på plåtskjulets tak. Plåtskjulet byggdes ursprungligen för undervisning av sjöbefäl, men numera är det enbart elevkafé. Man får uppfattningen att Sonck har ritat ett plåtskjul på taket och därtill rest en fartygsmast på skjulets tak. Detta lägger ett löjets skimmer över Sonck och ger en uppfattning att Sonck var en klåpare som arkitekt. Sökandena ber om upphovsrättsrådets utlåtande och vill förbjuda att Sonck anges som Navigationsskolans arkitekt i broschyren och andra beskrivningar.
4. Sökandena har kompletterat sin begäran och berättat att den nya takbyggnaden byggdes år 1972 för att undervisa hur man angör Mariehamns hamn genom att se ut genom fönstret och avläsa mastens mätare. Takbyggnaden byggdes enligt ritningar av Elma och Erik Lindroos. Tack vare den moderna tekniken med dataskärbaserad simuleringen blev metoden föråldrad och takbyggnaden

fungerade efteråt som instrumentsal och nyligen som ett elevkafé. Sökandena står inte i motsatsförhållande till den som planerat takbyggnaden. Sökandena begär att när Sonck nämns som Navigationsskolans arkitekt, skall det alltid nämnas att takbyggnaden planerats av någon annan än Sonck.

SVAR

5. Ålands landskapsregering har besvarat och framfört att Navigationsskolan har placerats som en pendang till Mariehamns stadshus och är en av stadens mest särpräglade och monumentala byggnader med stor betydelse för stadsbilden. När ombyggnaden verkställdes 1972 krävdes stora yttre och invändiga förändringar i den ursprungliga navigationsskolbyggnaden. Landskapsregeringen framhåller dock kulturarvets och det kulturhistoriska värdets föränderliga natur. Ombyggnadens arkitekter Elma och Erik Lindroos var framgångsrika arkitekter under 1960- och 70-talet. Den snart 50-åriga påbyggnaden är ett uttryck för sin tid och dess arkitektoniska ideal och alltså mer än bara ”ett plåtskjul på taket”. Ombyggnadens arkitektoniska och eventuellt kulturhistoriska värden behöver närmare utredas inom planeringen för kommande byggnadsförändringar och bevarandeskydd.
6. M som Elma och Erik Lindroos rättsinnehavare har besvarat och framfört att det vore säkerligen korrekt att nämna att takbyggnaden planerats av arkitektbyrån Elma och Erik Lindroos. Byggnadens nuvarande exteriör exemplifierar stegvisa förändringar med tiden.

UPPHOVSRÄTTSRÅDETS UTLÅTANDE

7. Enligt upphovsrättslagens (URL, 404/1961) 55 § ger upphovsrättsrådet utlåtanden i ärenden som gäller tillämpningen av URL. Utlåtandena är inte bindande.
8. Enligt URL 1 § har den person som har skapat ett litterärt eller konstnärligt verk upphovsrätt till verket, vare sig det utgör en skönlitterär eller beskrivande framställning i skrift eller tal, ett musikaliskt eller sceniskt verk eller ett filmverk, ett fotografiskt verk eller något annat bildkonstverk, ett alster av byggnadskonst, konsthantverk eller konstindustri eller har kommit till uttryck på något annat sätt. Förteckningen i 1 § är inte uttömmande.
9. URL 2 § gäller upphovsmannens ekonomiska rättigheter. Upphovsrätten omfattar, med vissa inskränkningar, uteslutande rätt att förfoga över verket genom att framställa exemplar av det och genom att göra det tillgängligt för

allmänheten, i ursprungligt eller ändrat skick, i översättning eller bearbetning, i annan litteratur- eller konstart eller i annan teknik.

10. Enligt URL 3 § då exemplar av ett verk framställs eller verket helt eller delvis göres tillgängligt för allmänheten, skall upphovsmannen angivas på det sätt god sed kräver. Ett verk må icke ändras så, att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränkes; ej heller må verket göras tillgängligt för allmänheten i sådan form eller i sådant sammanhang, som är på angivet sätt kränkande för upphovsmannen. Sin rätt enligt denna paragraf kan upphovsmannen med bindande verkan eftergiva endast såvitt angår en till art och omfattning begränsad användning av verket.
11. Enligt URL 25 e § får byggnader och bruksföremål utan upphovsmannens samtycke ändras av ägaren, om tekniska skäl eller ändamålsenlighetssynpunkter kräver det.
12. För att ett verk skall skyddas av upphovsrätten måste det uppnå s.k. verkshöjd, vilket innebär att verket skall vara ett resultat av självständigt och egenartat skapande arbete. Det finns inga andra krav för skyddet. T.ex. verkets litterära eller konstnärliga kvalitet spelar ingen roll, och inte heller den arbetsmängd eller det kunskapsmått som behövdes för att skapa verket.
13. Bedömningen av verkshöjden sker alltid från fall till fall. Vanligtvis är verkshöjdskravet uppfyllt då det bedöms att ingen annan skulle ha skapat ett identiskt verk (s.k. dubbelskapandekriteriet). Arbetets konstnärliga kvalitet, tillverkningsmetod, upphovsmannens höga yrkeskunskap och mängden arbete är betydelselösa vid bedömningen av verkshöjden.
14. Högsta domstolen har behandlat upphovsrätt i byggnader och byggnadsritningar i fallen HD 1989:149 och HD 1988:4.
15. Upphovsrättsrådet har behandlat verkshöjden och upphovsrätt till byggnader och byggnadsritningar i flera utlåtanden (se t.ex. utlåtandena TN 1986:9, TN 1996:4, TN 1997:20, TN 2002:5, TN 2006:20, TN 2007:8, TN 2008:6, TN 2009:14, TN 2010:10, TN 2012:8, TN 2014:6 och TN 2014:10). Så tidigt som i utlåtande 1986:9 gällande WIPOs memorandum om byggnadsskydd konstaterades, att både byggnader och byggnadsritningar kan åtnjuta upphovsrättsligt skydd om bägge är tillräckligt självständiga och egenartade. Vidare ville upphovsrättsrådet betona upphovsmannens roll i samma utlåtande. I utlåtandena 2002:5 och 2006:20 konstaterades att byggnaden kunde ändras av ägaren utan upphovsmannens samtycke enligt URL 25 e § när tekniska skäl eller ändamålsenlighetssynpunkter kräver det.

16. Upphovsrättsrådet anser att byggnaden i frågan åtnjuter upphovsrättsligt skydd som ett alster av byggnadskonst enligt upphovsrättslagens 1 §. Det innebär enligt URL 3 § att då exemplar av ett verk framställs eller verket helt eller delvis göres tillgängligt för allmänheten, skall upphovsmannen angivas på det sätt god sed kräver.
17. Enligt URL 55 § ger upphovsrättsrådet utlåtanden i ärenden som gäller tillämpningen av URL. Utlåtandena är inte bindande. Enligt begäran byggdes den nya takbyggnaden för 45 år sedan med syftet att undervisa hur man angör Mariehamns hamn genom att se ut genom fönstret och avläsa mastens mätare. Ombyggnaden byggdes enligt ritningar av arkitekterna Elma och Erik Lindroos. Om byggnadens användning förändras tillåter Upphovsrättslagen 25 e § att ändringar görs i byggnaden. Navigationsskolans bakgrund avslöjar att byggnaden ombyggs flera gånger och att förändringar har gjorts.
18. Fallet handlar om paternitetsrättens omfattning och innehåll. Enligt URL 3.1 § skall, då exemplar av ett verk framställs eller verket helt eller delvis göres tillgängligt för allmänheten, upphovsmannen angivas på det sätt god sed kräver. I enlighet med HD 2005:92 skall man, när man avgör om ett förfarande överensstämmer med URL 3.1 §, tillmäta upphovsmannens vilja och syfte särskild betydelse.
19. Den nya, på mitten byggda våningen är bredare än det ursprungliga tornet, som steg upp direkt från ingången. I och med denna ändring har byggnadens proportioner förändrats. Vidare gav det ursprungliga tornet intryck av att stiga lodrätt upp ur marken. Den nya tillbyggnaden är däremot indragen från fasaden, vilket gör att den tidigare stigande känslan har försvunnit. I och med att man i detta fall har gjort väsentliga ändringar i byggnaden, har upphovsmannen eller dennes rättsinnehavare rätt att kräva, i samband med att upphovsmannen anges i enlighet med URL 3.1 §, att det även anges att tillbyggnaden inte är planerad av den ursprungliga arkitekten.

Ordförande

Marcus Norrgård

Sekreterare

Perttu Virtanen

Utlåtandet har behandlats i upphovsrättsrådets plenum. I mötet deltog Marcus Norrgård (ordförande), Olli Pitkänen, Maria Rehbinder, Sanna Nikula, Satu Kangas, Marja Heikkilä-Kauppinen, Martti Kivistö, Mari Lampenius och Pekka Sipilä.